

OLIV TA'LIM MUASSASALARDA TASVIRIY SAN'AT FANI DARSLARIDA NATYURMORT ISHLASHNING SODDALASHTIRILGAN USULLARI

G.M.Dushabayeva – dotsent v.b.

Andijon davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: tasviriy san'at, natyurmort ishlash, natyurmort, san'atni o'qitish, pedagogik texnologiyalar, tasviriy san'at usullari.

Ключевые слова: изобразительное искусство, натюрмортное произведение, натюрморт, художественное образование, педагогические технологии, методы изобразительного искусства.

Key words: fine art, still life work, still life, art education, pedagogical technologies, fine art methods.

Kirish. Oliy o'quv yurtlari, xalq xo'jaligi, fan va madaniyatning turli tarmoqlari uchun malakali mutaxassislar, ilmiy va pedagog kadrlar tayyorlab berishga yo'naltirilgan o'quv muassasalari.

Ularda bo'lajak mutaxassislarga oliy ta'lim berishdan tashqari, nazariy va amaliy yo'nalishdagi ilmiy ishlar ham olib boriladi, oliy va o'rta maxsus maktablarning professor-o'qituvchilari, tegishli yo'nalishdagi ishlab chiqarish va madaniyat sohalarining mutaxassislari malaka oshiradilar.

Oliy o'quv yurtlariga universitetlar, tarmoq (texnika, tibbiyot, madaniyat, san'at, iqtisod va boshqalar) institutlari, oliy harbiy yoki texnika o'quv yurtlari, o'quv akademiyalari, oliy maktablar kiradi [2].

Natija tahlili Natyurmort (fransuzcha, nature morte - jonsiz tabiat) - tasviriy san'at janri. Insonning atrofini o'rab turgan real maishiy joylashgan va kompozitsiya jihatidan yaxlit guruhni tashkil qilgan narsalar tasvirlanadi; shuningdek, shu janrda yaratilgan rassomlik asari ham natyurmort deb ataladi.

Asosan, dastgoxli rassomlik (rangtasvir va grafika)la, qisman haykaltaroshlik (asosan, relyef)sa ishlanadi. Natyurmortda «jonsiz buyumlar» (Mas, uy-ro'zg'or buyumlari, qurol-aslahalar va boshqalar)dan tashqari, tabiatdan ajratib olingan va buyum, narsalarga aylantirilgan jonli tabiat narsalari (stoldagi baliq vazadagi gul va boshqalar) ham tasvirlanadi.

Asosiy mavzuni to'ldirish uchun ba'zan Natyurmortga odamlar, hayvonlar, kushlarni ham kiritish mumkin. Maishiy asosidan ajratib olingan mayda narsalarning uhimligi boshqa janrlarga nisbatan natyurmortda namoyon bo'ladi. O'zbekiston tasviriy san'atida natyurmort unsurlari qadimgi davr san'atida (Mas, Afrosiyob devoriy rasmlarida - vazadagi mevalar), miniatyura san'atida (Mas, Kamoliddin Behzodning Shayboniyxon portretida tasvirlangan buyumlar -siyohdon, qamchi) uchraydi [1].

Natyurmortning haqiqiy shakllanishi va rivojlanishi 20-asrning 30-50-yillariga to'g'ri keladi. Ayni shu davrda rassomlarning ijodida Natyurmortning dastlabki namunalari paydo bo'ldi: L.Nasriddinov ("Nonli Natymort"), Sh.Hasanova ("Xitoy chinnisi bilan ishlangan Natymort") va boshqa; M.Kurzin, V.Rojdestvenskiy, V.Ufimsev, N.Kashina, Z.Kovalevskaya, O.Tatevosyan, S.Abdullayev, V.Fadeyev, Yu. Yelizarov va boshqa Natyurmort yaratdilar. 60—80 yillarda L.Salimjonova, Yu.Taldikin, R.Choriyev, V. Burmakina, Ye. Melnikovlar ijodida Natyurmort keng o'rin tutadi. Rassomlar R.Ahmedov, A.Ikromjonov, M.Nuriddinov va boshqa Natyurmortda samarali ijod qilib, Natyurmortning taraqqiyotini ta'minladilar [2].

Natyurmort chizishda chizayotgan buyumning joylashishiga alohida e'tibor beriladi. Natyurmort chizishda inson qiyofasi ham tasvirlansa hato hisoblanmaydi. Natyurmort ikki yoki undan ortiq buyum yordamida chiziladi. Hajmi katta buyumlar orqada, hajmi kichik buyumlar oldinda joylashgan holda chiziladi. Buyumlarni bir biriga tegib turgan xolda bo'lishi lozim. Atrofdagi barcha ko'rganlarimiz qandaydir shaklga ega. Masalan, daraxt, tog', barglar, inson qo'li bilan bino qilingan barcha narsalar o'zining doimiy shakliga ega. Geometriyada ular tekis va hajmli bo'lgani kabi, rasmda shakl, chiziqlar, soya - yorug'liklar orqali aniqlanadi va tasvirlanadi.

Tabiat va inson qo'li bilan yaratilgan narsalar - shakllar (kvadrat, to'g'ri burchak, uchburchak, beshburchak,

ko'pburchak, aylana, oval) ikki (bo'yi va eni) o'lchamda, hajmda ko'zga tashlanadi. Hajmli jismlar (kub, parallelepiped, prizma, piramida, silindr, konus, shar) bo'yi va enidan tashqari balandligiga ham ega. Rasm chizayotganda, jumladan, borliqdagi predmetlarni chizganda ularning geometrik shaklini tahlil qilish kerak. Chizilayotgan narsaning geometrik shaklga o'xshashi yoki farqlanishi talabaga predmetlar tuzilishini yaxshiroq aniqlashga va chizishga ko'maklashadi. Har bir murakkab shakl bo'laklardan iborat. Ularning birlashishini predmetning tuzilishi deyish mumkin [3].

O'qitishda aniq sistemalik va ketma - ketlik yo'lini mahkam ushlash haqida gapirib, rassom shunday izoh beradi: "Agar sen narsalar shaklini o'rganmoqchi bo'lsang, eng avvalo, uning alohida qismlaridan o'rga-nishni boshla, toki amalda va xotirada shularni o'zlashtirib olmaguncha ikkinchisiga o'tma, toki sen amalda va xotirada ularni uzlashtirib olma-guningcha. Naturaga qarab rasm chizish jarayonida, aniq sistema va o'quv rassom -pedagog topshirig'ini bajarishda metodik ketma - ketlikka rioya qilish haqida P.P.Chistyakov shunday deb yozgan edi: "Chizuvchi o'ylamaydi, ko'radi va o'zicha chizadi.

Chizilayotgan predmet sizning-cha qanday emas, balki naturada qanday bo'lsa, shunday chizilishi kerak. Bu jarayonda faqat sezgi, iste'dod kamlik qiladi, tafakkur yuritish kerak. Ish ma'lum tartibni talab etadiki, uni o'rta-yoki oxiridan emas, balki bir boshdan boshlash kerak. Bunda dastlab ko'rish, o'ylash va mulohaza yuritish talab etiladi. Axir aytadilarku, etti o'lchab, bir kes deb... Iste'dodni xudo beradi, qonunlarsa naturada yotadi..."Darhaqiqat, rasm chizish jarayonida chizuvchi qalam vositasida bir qator murakkab vazifalarni bajarishga to'g'ri keladi. Qog'oz tekisligida hajmiy shaklni tasvirlash uchun tasvirlovchi naturaning kompozitsiyasi, shakli ustida ishlash kerak, uning atrofidagi holatni yorug' - soya orqali ifodalash zarur [5].

Umumlashtirish, tipik tomonlarni ajratish kabi vazifalarni hal qilish zarur. Yuqoridagi omillar ishning badiiy ta'sirchanligini ta'minlashini unutmashlik lozim. Demak, rasm chizishda ma'lum bir ketma - ketlik saqlanmasa, mazkur vazifalarning yechimi rassom uchun ancha murakkablashadi.

Xulosa. O'quv ishida muhim bosqich mato rasmini o'rganish bo'lib qolmay, burmalarning qanday shaklda ekanligini ko'rsata olishdir, mato mebel jihozi ustiga bir uchi bilan tashlab qo'yilganda, osilib turganda yoki biron narsaga ilinib turganda yirik qatlar, turli siniqlarni hosil qilishi mumkin. Avvalgi matoning bezaksiz, sillig'ini tanlash yaxshiroq.

Bu qatlar shaklini ancha umumlashtirib qabul qilishga imkon beradi. Birinchi xomaki rasmlarni kontrast kechki yorug'likda bajarish tavsiya qilinadi. Oddiy bo'z matoda shakl aniq qatlar hosil qiladi. Ish jarayonining keyingi bosqichlarida topshiriqlarni murakkablashtirib, kiyimlar rasmini tasvirlash tavsiya qilinadi. Masalan, stulga qo'yilgan ko'ylak, dekorativ mato va hokazo. Hatto qisqa muddatli rasmda qatlar xususiyatini ifodalab, shaklni his etish, shuningdek o'zgacha xususiyatlarni ham ajrata olish mumkin.

Bunday mashqlar natijasida hosil qilingan ko'nikmalar syujet hamda dekorativ xarakterli kompozitsion topshiriqlar ustida ishlashda foyda beradi. Qadimgi rassomlar mato rasmini chizishda mato va u joy olgan makon o'rtasidagi bog'lanish tasviriga katta ahamiyat berganlar.

Adabiyotlar

1. Baymetov B.B. & Sharipjonov M.S.O. (2020). Development Of Students' Descriptive Competencies In Pencil Drawing Practice. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(08), 261-267.
2. Baymetov B. & Sharipjonov M. (2021). Oliy pedagogik ta'limda talabalarga inson qiyofasini amaliy tasvirlash jarayonida ijodiy kompyutensiyalarini rivojlantirish. *Academic Research in Educational Sciences*, 2(3), 1066-1070.
3. Boltaboyevich B.B. & Shokirjonugli S. M. (2020). Formation of creative competences of the fine art future teachers describing geometrical forms (on sample of pencil drawing lessons). *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1996-2001.
4. Sharipjonov M.S. O. G. L. (2021). Oliy pyedagogik ta'limda talabalarga muammoli mashg'ulotlarni tashkil etish texnologiyalari. *Science and Education*, 2(2), 435-443.
5. Шарипжонов М. & Икромов М.Д. (2018). Tasviriy san'atda animalizm janri. *Научное знание современности*, (5), 94-96.

РЕЗЮМЕ. Ushbu maqolada tasviriy san'at fani darslarida natyurmort ishlashning soddalashtirilgan usullari va bosqichlari yoritib berilgan. Shuningdek, Tasviriy san'atni o'qitishda natyurmort mavzusi muhim o'rin tutadi, chunki natyurmort orqali siz ushbu janming turli xil turlari orqali ham ijodiy, ham tarbiyaviy vazifalarni hal qilishi ilmiy asoslangan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье описаны упрощенные методы и этапы работы натюрморта на занятиях изобразительным искусством. Также тема натюрморта играет важную роль в преподавании изобразительного искусства, поскольку научно обосновано, что посредством натюрморта вы решаете как творческие, так и образовательные задачи через различные виды этого жанра.

SUMMARY. This article describes the simplified methods and stages of still life work in fine arts classes. Also, the topic of still life plays an important role in the teaching of fine arts, because it is scientifically based that through still life you solve both creative and educational tasks through various types of this genre.

ИНФОРМАЛ ТƏЛИМ ТИЙКАРЫНДА ИНФОРМАТИКА ОҚЫТЫҒЫШЫЛАРЫНЫҢ ҚƏНИГЕЛИГИН АРТТЫРЫҒЫ МЕТОДИКАСЫ

К.Ж.Жолдасова – таяныш докторант

*А.Авлоний атындағы педагогларды кәсіптік раўажландырыу
хэм жаңа методикаларға үйретіу миллий-изертлеу институты*

Таянч сўзлар: малака ошириш, малака ошириш турлари, информат таълим.

Ключевые слова: повышения квалификации, виды повышения квалификации, неформальное образование.

Key words: professional development, types of professional development, informal education.

Бүгинги күнде қәнигелигин арттырыу процесси тийкарынан билимлендириу шөлкеми негизинде шөлкемлестирилиуи нәзерде тутылған болып [1], заманағой халық-аралық изертлеулер хэм әмелдеги тәжирийбелер, тәлим түри қәнигелестирилген билимлендириу шөлкеминен тысқарыда да әмелге асырыу мүмкин екенлигин көрсетпекте. Қәнигелигин арттырыудың бундай формасы хәзирги күнде раўажланған мәмләкетлерде әмелде бар болып, билим хэм көнликпелерди арнаулы билимлендириу шөлкеминде емес, бәлким тиккелей турмыслық процесслерде, сыртқы орталықтан кирип келген информацияларды өзлестириу, кәсіп-леслер искерлигин бақлау хэм олардың унамлы тәжирийбелерин өзлестириу мүмкин екенлигин дәлийләмекте.

Хәзирги информацияласқан жәмийетте туўрыдан-туўры кәсіплик искерлик даўамында жүзеге келетуғын мәселелердің шешимин табыуы шөлкемлестирилетуғын қәнигелигин арттырыу процессинен үмітленіуден, күнделикли информацияларды өзлестириуден алынатуғын билим хэм көнликпелер пайдалы екенлиги сезилмекте. Соның менен бирге, кәсіплик искерлик даўамында зәрүр болатуғын информацияларды басқа дереклерден (сабақ өтиу, басқа сабақларда хэм оқыу семинарларында қатнасыу, социал тармақларды бақлау) де ийелеуи мүмкин.

Бүгинги күнге шекем оқытыушылардың қәнигелигин арттырыу процессин изертлеу объекти сыпатында таңланған жағдайда илимий - теориялық машқалаларды үйренген илимпазлар, қәнигелер хэм илимий изертлеу нәтийжелерин анализлеу керек екенлигин көрсетеди.

Қәнигелигин арттырыу системасын раўажландырыу бойынша шет мәмләкетлердеги изертлеушилер үзликсиз қәнигелигин арттырыу процессин ересек жастағылардың мүтәжликлери хэм турмыслық тәжирийбелери тийкарында шөлкемлестириу, оқыу процесси машқалаларын шешіуе бағдарлау, қәнигелигин арттырыу максетин оқыу процесси қатнасыушылары менен биргеликте алып барылуы зәрүр екенлигин айттып өткен [2:221].

А.И.Кукуев андрагогиканың айрықша өзгешеликтери сыпатында ересек жастағылардың тәлим алыуда үйренетуғын мәселелери бойынша алдыннан анық ойда сәўлелендириу хэм мотивге ийе болыуы себепли актив

позицияны ийелеуи, өзін-өзи активлестириу хэм раўажландырыуға қаратылған ишки көрсетпелердің бар екенлиги, кәсіплик искерлигиндеги ўазыйпалар хэм машқалаларды шешіуе мөлшерленген билим хэм компетенцияларын ийелеуе мүтәжлик сезиуин айттып өткен [3:108].

Республикамыз илимпазларынан Д.Х.Шадиметова тәрепинен қәнигелигин арттырыу системасын раўажландырыу максетинде “қәнигелигин арттырыу хызмети бойынша перспективалы диверсификацияланған интерактив мультимедиа көринисиндеги аралықтан оқытыу системасына өтиу стратегиясы усыныс етилген” [4:7] хэм “билимлендириудің сапасын арттырыуда қаржыларды азайтыу зәрүр екенлигин инабатқа алған ҳалда, қәнигелигин арттырыуда өмир бойы билим алыу үзликсизлиги принциплерин хәмде “топарда” тәлим алыудан индивидуал қәнигелигин арттырыу принципине өтиу зәрүрлигине итибар қаратады, бундай тәлим интернет аркалы “Online” системасына өтиуди талап етеди [4:20].

А.Ибрагимов Республикамызда қәнигелигин арттырыу бойынша алып барылған изертлеулерди улыўмаластырган ҳалда төмендеги пикирлерге келген. Атап айтқанда, процессти инновацион басқарыу, тәлим максетин стратегиялық жобаластырыу, тураклы сапа қадағалауын алып барыу, ... кәсіплик шеберлигин баҳалаудың нәтийжели механизмлерин ислепп шығыу, қәнигелигин арттырыу хызметин көрсетиуши шөлкемлер түрлерин кеңейтиу; қәнигелигин арттырыуға системалы қатнаста болыу, тек ғана курслар даўамында емес, бәлким курслар аралығында да стилистикалық жәрдем көрсетип барыу аркалы қәнигелигин арттырыудың үзликсизлигин тәмийинлеу, олардың дәретиушилик активлиги хэм өзбетинше тәлим алыуына итибарды күшейтиу; процесске инновациялық технологияларды ақылға сай ен жайдырыу, қәнигелигин арттырыудың жаңа формаларын қоллау хәмде жұмысларында шөлкемлестириуе әхмийет қаратыу”, керек екенлигин айтады [5:17].

Келтирилген түрли тараўлар бойынша улыўма қәнигелигин арттырыу процессинин шөлкемлестирилген - педагогикалық, илимий - методикалық, психологиялық хэм басқа тәреплери